

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертацията на доц. д-р ГЕРГАНА ПЕНЧЕВА-АПОСТОЛОВА
на тема: РЕТОРИКА НА ЗНАЧЕНИЯТА
за придобиване на научната степен *доктор на науките*
по научно направление 2.1. Филология – Германски езици (Английски език)

РЕЦЕНЗЕНТ: проф. д-р Боян Алексиев

Текстът на представения за резензиране дисертационен труд на доц. д-р Гергана Пенчева-Апостолова обхваща 346 страници, към които се добавят 10 страници начален текст (съдържание, предговор, списък на таблиците и схемите, думи на признателност) и 22 страници библиография. *Обект* на това семиотично по характер, философско и сравнителнолингвистично изследване са културнообусловените промени на значенията при употребата на английски език от българи. *Предмет* на изследването е „реторически анализ на променящите се значения”. Фокусът е върху избора на значението при преноса на познати езикови единици от традиционната в мрежовата култура. Като се вземе предвид и практическата насоченост на разработката, а именно стремежът да се покаже мястото на човека в обучението на човеци при наличието на съвременните високотехнологични средства за комуникация, както и да се намери мотивация за вмъкване на български културни елементи във виртуалните пространства на англоезично доминираната глобална комуникационна мрежа, *темата* на дисертацията може определено да се квалифицира като *изключително актуална*.

В **уводната част** авторката е резюмирала в 8 точки ясно и прецизно задачите на разработката, включващи дефиниране на процесите и процедурите на езикова употреба от гледна точка на реториката, установяване на причините за промените на значенията и влиянието им върху българската култура. Посочени са принципите на изследването, които предполагат холистичен подход, т.е. съчетаване на дескриптивизма с прескриптивизма, на общоприетото с уникалното. Формирана и мотивирана е хипотезата за възможността да се изгради ефективен модел на езиково обучение въз основа на реториката като техника и теория на убеждаващото общуване. Формулирани са и методите на изследването, базирани на двустепенната образователна практика на аргументация чрез мотивация и осъзнаване (Аргументативен подход). Дадени са пояснения относно употребата на термини и категории във връзка с интердисциплинарния характер на изследването и използването на названия и имена, вместо термини, за означаване на все още неутвърдени понятия.

В **Книга I**, озаглавена *Аргументиране на метода*, дисертантката предлага оригинален теоретичен модел за изучаването на английски език от българи, конструиран въз основа на реторическата теория на аргументацията и на дългогодишния ѝ опит като преподавател по дисциплини от курсовете по английска филология и приложна лингвистика. Подходите към изграждането на модела са два: Аргументативен подход (AA) и Систематичен интегративен подход към мрежата (SIAN). Този модел недвусмислено подчертава приложнолингвистичния характер на разработката.

Същността на аргументативния подход е предизвикване на активна познавателна реакция у обучаемите чрез убеждение. Този подход се използва като аналитичен инструмент за изучаване на трансформациите в менталните структури в процеса на културното моделиране чрез обучението по английски език. В типичния за нея стил на академично изложение, който не се ограничава с изреждане на ключови концепции, тълкувания и подкрепа на различни тези с примери, а се опира на реторическите инструменти за създаване на образност чрез текст, авторката успява да обоснове необходимостта от разработването на *интеркултурна реторика* като средство за интеркултурна комуникация. Въвеждайки нови термини, като е-вид (свързаният екзистенциално със световната комуникационна мрежа съвременен човек), е-агора (самата мрежа), тя свързва тези понятия с категорията на човешкото съществуване (физическо, ментално и виртуално), което става все по-зависимо от промените в глобалната култура (е-култура), достъпна чрез е-реториката. Нарастващият обем на интеркултурна комуникация в е-агората води логично до нови екзистенциални модели, нови фигури на речта (трансезикови по форма и многопластови по отношение на контекста), необходимост от намирането на оптимална трансдискурсивна матрица за анализ на реториката на академичния дискурс в интеркултурна среда. Много точно и ясно е дефиниран предметът на интеркултурната реторика като „електронно обезпечена убеждаваща интеркултурна комуникация” (с.27). Разработената от доц. Апостолова обща реторическа матрица и нейния оптимизиран вариант за многоаспектен анализ на тази интеркултурна комуникация е сериозен приносен момент в дисертацията. В матрицата са включени две култури (C1 и C2) в общ ситуационен контекст, функционално свързан с основната реторична формула: кой-говори какво-на кого-кога-къде-как-защо. Във връзка с разработването на система на интеркултурната реторика възниква въпросът за интеркултурната съвместимост и инструментите за нейното

постигане. Прилагайки съвременен интердисциплинарен подход, дисертантката предлага нова оригинална класификация на изразните средства на реториката (реторичните фигури), които традиционно се подразделят на фигури на мисълта, фигури на речта и фигури на стила. Тази класификация е представена чрез три пласта от убеждаващи изразни средства. Първият пласт включва фигурите на езика, отнасящи се до лингвистиката и стилистиката, т.е. синтактични, текстуални и лексикални изразни средства, които се генерират в естествените езици и поради това са културно зависими. Вторият пласт включва фигурите на мисълта, които са универсални, но могат да бъдат индивидуално кодирани чрез избор на вида на аргумента и вербалните форми. Това е фундаменталният пласт на убеждаващия дискурс, където спомената реторическа матрица следва да се прилага. Третият пласт, наречен условно „генеричен”, се свързва с процесите на кодиране и метафоризация. От гледна точка на темите, засягащи интеркултурната съвместимост, авторката подразделя реторичните фигури на формули на бунта (подтиквачи към действие), формули на мъдростта (подтиквачи към бездействие) и формули на остроумието (разсейвачи напрежението).

Аргументативният подход (АА), приложен към обучението по английски език, се определя като „комплексен аналитичен инструмент за изучаване на трансформациите в мозъчните структури в процеса на културно моделиране при преподаването на английски език” (с.45). В този подход се очертават две основни стъпки: мотивацията за учене и осъзнаването на учебното съдържание. Въз основа на богатия си преподавателски опит, авторката стига до извода, че априорната мотивация е осъзнаването на целта на обучаемия, като често самият преподавател е първият, който осъзнава тази цел и води обучаемия към нея. По този начин учителят печели доверие и авторитет (това, което Аристотел нарича етос, един от трите метода на убеждение, наред с логос и патос). Теоретичната основа на АА е реторическата теория на аргументацията, която на практика се прилага като верига от стъпки: мотивация – натрупване на информация за езика-цел – верификация – осъзнаване – преминаване към следващото равнище.

Книга II е озаглавена *Реториката и културните значимости*. В тази част на дисертацията се прави разграничение между традиционната култура и мрежовата култура, което е същността на реториката на значенията. Изтъкват се неограничените възможности на мрежата както по отношение на употребата на словоформи и структури, така и по отношение на цялото многообразие от контексти. Дискурсът се

разглежда като механизъм за реконструиране на световите на разказвачите в текст. Текстът се определя като единица на езика, която е постигнала значението на ключова дума или формира концепт. Интертекстуалността, т.е. оформянето на значението на даден текст чрез друг текст (напр. при редактиране или превод на оригиналния текст) се търси чрез използването на индивидуални, конвенционални, ситуационни и културни техники и процедури за конструирането на контекстуални пластове. В този ред на мисли авторката стига до много важен извод във връзка с преводаческата практика, а именно че „успешният превод се базира на аналози в творческата реконструкция на езикова картина” (Автореферат, с.22), като привежда за пример Вазовото стихотворение „Рила” в съпоставка с „Тинтърнското абатство” на Уърдсуърт.

По оригинален начин, чрез въвеждането на термина „активен текст”, дисертантката успява да разкрие особеностите на интернет дискурса, който е комплексен продукт от текст, картина и действие. Сложният характер на електронната култура изисква един комплексен метод на познание на средата, в която електронното човечество се реализира, живее, получава информация, трупа знания, споделя мнения в диалогов режим, забавлява се и т.н.. Доц. Апостолова предлага Системен интегративен подход към Интернет (SIAN), базиран на предишен дисертационен труд посветен на Реторическите теории на аргументацията, като адаптира основните стадии на аргументативния подход към изучаването на Глобалната комуникация, включваща различни култури в уеб пространството. Стадиите следват процеса на идентифициране на Азът в нета: екзистенциална мотивация, прерастваща в осъзнаване или позициониране в новото пространство, систематизиране на факти, постигане на многопластово осъзнаване и опит в нови практики. Последният стадий служи като мотивация на следващо равнище.

В **Книга III** (*Реконцептуализация на екзистенциално обусловени езикови практики*) авторката представя практическото приложение на разработените от нея методики въз основа на корпус от конкретни казуси при преподаването на английски език, нарупан в продължение на 25 години преподавателска практика и споделен опит на колеги-англицисти. Интересна съпоставка е направена между Реториката на значенията и Рамковата семантика. В теорията на Филмор значенията са релативизирани спрямо сцени по обективно стандартизиран или статичен начин, докато модернизирания реторична теория се концентрира върху развиващия се човешки интелект в процеса на опознаване на света. Друг интересен момент е тълкуването на езиковите грешки при

използването на чуждия език не просто като грешки, а като културни маркери на езиковата употреба. Този лайтмотиф, а именно потребителят на изучавания език да има „свободата на избор на израз, независимо дали той е грешен или не” (с.246, курсив мой) е в основата на предлаганата методика.

В тази част на дисертацията са посочени съответните компоненти от учебния материал и учебния процес при чуждоезиковото обучение като цяло, където новата методика намира приложение. Изтъква се значимостта на менталните езикови структури в контекста на четирите езикови умения и са показани основните методически стъпки в преподаването на тези умения, наблягайки на практическите цели, сведени до преподаване без културни сринове и ефективност на комуникацията. Лансира се хипотезата за връзка между езиковата компетентност и структурата на мозъка, формираща се под влиянието на различни, най-вече културно обусловени фактори. Разглежда се ситуативната обусловеност на възникващия межкултурен дискурс в традиционна комуникативна среда и в инфосферата.

Метафоричността се разглежда като пренос на човешките ценности чрез езика в пространствата на комуникационната мрежа. Метафората се определя като „средство за транслиране на основни понятия на човешкото съществуване в основни понятия на виртуалния космос” (с.256). Стига се до извода, че на процеса на изграждане на хиперреалността на киберкултурата може най-общо да се гледа като процес на метафоризация, подпомагащ процеса на трансформация на традиционната култура в киберпространството.

Ще се спра по-подробно на два от компонентите, а именно основните методически стъпки в преподаването на четирите езикови умения и функционирането на холистичният реторически модел при анализа, оценяването и моделирането на комуникационната ситуация на превод. По отношение на четенето с разбиране, виждането на авторката, подкрепено от натрупания преподавателски опит, е, че текстовете следва да се приемат като „контейнери на дискурса, които въздействат върху умовете на обучаемите” (с.195). От тази гледна точка първата цел при четене се явява лексиката, втората – историята, която текстовете разказват и трета – играта в рамките на текстуалната среда, т.е. проучване на пространствата, които даден текст съдържа, тяхното пренареждане и развитие спрямо нашите собствени ментални пространства. Съобразявайки се с тези изводи, дисертантката предлага редица задачи при четене на чуждоезиков белетристичен текст: подчертаване на непознати думи и фрази, резюме на сюжета с подполагащи въпроси от рода на *кой прави какво на кого в*

каква последователност и при какви обстоятелства и какъв е ефектът, определяне на основната идея и съдържащите се в нея ценности и т.н. За небелетристични текстове се предлага съставяне на абстракт с ключови думи, съставяне на списък с цитати и препратки и т.н. Аргументативният подход в действие се открива и в писмените задачи, напр. в предложеното описателно есе или аргументативно есе, с инструкции за привеждане на аргументи „за” или „против”, изразяване на симпатии и антипатии, на мнение и т.н. Авторката прави много важна констатация относно слушането с разбиране, при което рядко вниманието на обучаемите се насочва към структурните аспекти на дискурса и аргументативната мрежа на говорещия. Затова в рамките на новата методика тя препоръчва слушане за имитиране на речеви умения, за извличане на ключови думи, за интерпретация и дебат. Относно говорните умения, доц. Апостолова препоръчва преместване на фокуса на усилията на учителя от произношението към културната съвместимост, тъй като говоренето на чужд език или промяната на регистъра се влияят много силно от вътрешната реч, т.е. от начина на изразяване в родната ни култура.

Много ценни изводи и препоръки се дават относно обучението по превод. Дисертантката определя творчеството на преводача като „грижа за съхраняването на достатъчно езикови инструменти за преименуване на нещата в друг език...” (с.291). Проблемът с необходимостта да се проучи ситуационния контекст на превода възниква при търсенето на културна еквивалентност, която уеб преводача не може да постигне, поради което професията на преводача си остава актуална и днес. Въз основа на 10 примера, илюстриращи интерференция на преводача със ситуационните параметри, са направени важни изводи за значимостта на ситуацията при културния пренос.

Научно-приложните приноси на дисертацията са обобщени в автореферата: разработването на Аргументативния подход в обучението, разработването на интеркултурната реторика като комплексен аспект от ЧЕО, конструктивното използване на семиотиката на културата в мулти-профилната класна стая и изучаването на комуникационната ситуация на превода. Необходимо се да се отбележи факта, че този интердисциплинарен научен труд с изключително висока приложна стойност не би бил възможен без солидната подготовка, която дисертантката има като философ, както и богатия ѝ опит като преподавател по английски език и по дисциплини от специалността Английска филология към Югозападния университет.

Бих искал да изтъкна практическото приложение на предлаганата оригинална методика, произтичащо от нейната приложнолингвистична насоченост. На първо място това е значимостта на менталните езикови структури в контекста на четирите езикови умения. В тази връзка са обобщени основните методически стъпки при преподаването на тези умения. Много важен момент от дисертацията е разглеждането на въпроса за българската културна идентичност, проявена в полето на междуезиковия пренос, т.е. *превода*.

Критичните ми забележки и препоръки ще резюмирам в следните пунктове:

1. На много места липсват обобщителни параграфи след съответната глава, които да осигуряват логическата връзка със следващата.
2. Тъй като разработката определено е интердисциплинарна (типично за този вид дисертация), текстът щеше да бъде по-лесно възприемаем от читатели с филологическа подготовка, ако някои от нелингвистичните термини бяха експлицирани с кратки пояснения в скоби или по друг начин.
3. Има разминавания от терминологичен характер в основния текст и текста на автореферата.

В **заключение** обобщавам, че според чл. 37 (1) от ППЗРАСРБ и по мое лично мнение, независимо от горепосочените забележки и препоръки, текстът има качествата на дисертационен труд за придобиване на научна степен "доктор на филологическите науки". Напълно убедено предлагам уважаемото Научно жури да ѝ присъди научната степен *доктор на науките* по научно направление 2.1. Филология – Германски езици (Английски език).

Член на научно жури:

/проф. д-р Боян Алексиев/